

HARBIY TA’LIMDA MASOFAVIY VA ARALASH O‘QITISH SHAROITIDA ADABIYOT FANINI O‘QITISH METODIKASI

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ЛИТЕРАТУРЫ В УСЛОВИЯХ ДИСТАНЦИОННОГО И СМЕШАННОГО ОБУЧЕНИЯ В ВОЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ

METHODOLOGY FOR TEACHING LITERATURE IN THE CONDITIONS OF DISTANCE AND MIXED LEARNING IN MILITARY EDUCATION

Irisboyeva X. U.

*O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi Toshkent "Temurbeklar maktabi" harbiy-AL
ona tili va adabiyot fani bosh o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Maqolada harbiy ta'lim muassasalarida adabiyot fanini masofaviy va aralash o'qitish sharoitida tashkil etishning nazariy-metodik asoslari tahlil qilingan. Raqamli ta'lim texnologiyalarining rivojlanishi natijasida adabiyot fanini o'qitishning yangi shakl va usullari vujudga kelmoqda. Tadqiqotda masofaviy va aralash ta'limning mohiyati, adabiyot fanini o'qitishdagi pedagogik imkoniyatlari, elektron ta'lim resurslari, multimedia vositalari hamda interaktiv metodlardan foydalanish masalalari yoritilgan. Shuningdek, harbiy ta'lim tizimida adabiyot fanini o'qitishda uchraydigan muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari tahlil qilingan.*

Kalit so'zlar: *harbiy ta'lim, adabiyot fani, masofaviy ta'lim, aralash ta'lim, blended learning, elektron ta'lim, raqamli pedagogika, multimedia texnologiyalari, virtual ta'lim muhiti, interaktiv metodlar, pedagogik texnologiyalar.*

Аннотация: *В статье проанализированы теоретико-методические основы организации литературного образования в военно-учебных заведениях в условиях дистанционного и смешанного обучения. В результате развития цифровых образовательных технологий появляются новые формы и методы преподавания литературы. В исследовании освещаются сущность дистанционного и смешанного обучения, педагогические возможности преподавания литературы, использование электронных образовательных ресурсов, мультимедийных средств и интерактивных методов. Также проанализированы проблемы, возникающие при преподавании литературы в системе военного образования, и пути их преодоления.*

Ключевые слова: *военное образование, литературоведение, дистанционное обучение, смешанное обучение, смешанное обучение, электронное обучение, цифровая педагогика, мультимедийные технологии, виртуальная образовательная среда, интерактивные методы, педагогические технологии.*

Annotation: *The article analyzes the theoretical and methodological foundations of the organization of literature in military educational institutions in the conditions of distance and mixed learning. As a result of the development of digital educational technologies, new forms and methods of teaching literature are emerging. The study covered the essence of distance*

and mixed education, pedagogical possibilities in teaching literature, e-learning resources, multimedia tools and the use of interactive techniques. The military education system also analyzes the problems encountered in teaching literature and ways to overcome them.

Keywords: *military education, literature science, distance education, mixed education, blended learning, e-learning, digital pedagogy, multimedia technologies, virtual educational environment, interactive methods, pedagogical technologies.*

Kirish

Bugungi kunda dunyo ta’lim tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi ta’lim mazmuni va metodikasini tubdan yangilash zaruratini yuzaga keltirmoqda. Raqamli texnologiyalar inson faoliyatining barcha sohalariga kirib kelgani kabi ta’lim tizimiga ham chuqur integratsiyalashmoqda. Natijada masofaviy va aralash ta’lim modellari ta’limning muhim shakllaridan biriga aylanib bormoqda. Ayniqsa, oliy va professional ta’lim tizimida elektron ta’lim resurslari, virtual ta’lim muhiti va onlayn platformalardan foydalanish ta’lim sifatini oshirishning muhim omili sifatida e’tirof etilmoqda [7, 2019, p. 42].

O‘zbekiston Respublikasida ham ta’limni raqamlashtirish, zamonaviy axborot texnologiyalarini keng joriy etish va masofaviy ta’lim imkoniyatlarini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. So‘nggi yillarda qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish va elektron ta’lim muhitini yaratishga qaratilgan [9, PF - 6108-son Farmoni, 2020].

Harbiy ta’lim muassasalari mamlakat mudofaa salohiyatini mustahkamlovchi malakali va intellektual salohiyatga ega kadrlarni tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Harbiy ta’lim tizimida nafaqat maxsus harbiy fanlar, balki ma’naviy-ma’rifiy fanlar, jumladan, adabiyot fanining o‘rni ham alohida ahamiyatga ega. Adabiyot yosh avlodda vatanparvarlik, insonparvarlik, fidoyilik, mardlik va milliy g‘urur tuyg‘ularini shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi [11, 2021, 35-b.].

Masofaviy va aralash ta’lim sharoitida adabiyot fanini o‘qitish o‘ziga xos metodik yondashuvlarni talab etadi. Chunki adabiyot fanining asosiy maqsadi faqat nazariy bilim berish emas, balki o‘quvchilarda badiiy tafakkur, estetik did, kitobxonlik madaniyati va tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirishdan iboratdir. Shu sababli elektron kutubxonalar, audiokitoblar, videodarslar, virtual seminarlar va interaktiv platformalardan foydalanish dolzarb metodik vazifaga aylanmoqda [8, 2019, 61-b.].

COVID-19 pandemiyasi davrida masofaviy ta’limning jadal rivojlanishi ta’lim tizimining barcha bo‘g‘inlarida, jumladan harbiy ta’lim muassasalarida ham raqamli texnologiyalarning samaradorligini amalda namoyon etdi. Ushbu tajriba adabiyot fanini masofaviy va aralash shaklda o‘qitishning nazariy hamda metodik asoslarini yanada chuqurroq o‘rganish zaruratini yuzaga keltirdi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi harbiy ta’limda masofaviy va aralash o‘qitish sharoitida adabiyot fanini o‘qitish metodikasining nazariy asoslarini tahlil qilish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarning imkoniyatlarini aniqlash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Ta’lim tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng joriy etilishi natijasida masofaviy va aralash o‘qitish (blended learning) ta’limning muhim shakllaridan biriga aylandi. So‘nggi yillarda ushbu yo‘nalishda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar masofaviy ta’limning nazariy asoslari, pedagogik imkoniyatlari, metodik yondashuvlari hamda o‘quv jarayoniga ta’sirini chuqur o‘rganishga qaratilgan. Ayniqsa, pandemiyadan keyingi davrda masofaviy va aralash ta’lim bo‘yicha ilmiy izlanishlar soni sezilarli darajada ortdi.

Masofaviy ta’limning nazariy asoslari dastlab elektron ta’lim (e-learning), ochiq ta’lim va virtual ta’lim konsepsiyalari doirasida shakllangan. Ushbu sohada olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda masofaviy ta’lim o‘quvchi va o‘qituvchi o‘rtasidagi ta’limiy muloqotni zamonaviy axborot texnologiyalari orqali tashkil etishga asoslangan ta’lim shakli sifatida talqin qilinadi [2, 2011, p. 27]. Tadqiqotchilarning fikriga ko‘ra, masofaviy ta’limning asosiy afzalligi uning moslashuvchanligi, ta’lim olish imkoniyatlarining kengligi va o‘quvchilarning mustaqil faoliyatini rivojlantirishga xizmat qilishidadir.

Pedagogika fanida aralash ta’lim konsepsiyasi masofaviy va an’anaviy ta’limning integratsiyasi sifatida izohlanadi. Horn va Staker aralash ta’limni auditoriya mashg‘ulotlari hamda onlayn o‘qitish texnologiyalarining uyg‘unlashuvi sifatida tavsiflaydi. Ularning ta’kidlashicha, ushbu model o‘quvchilarning bilim olish jarayonini individuallashtirish, mustaqil ta’lim faoliyatini rivojlantirish va ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi [4, 2015, p. 58]. Bonk va Graham esa aralash ta’limni XXI asr ta’limining eng istiqbolli shakllaridan biri sifatida baholab, unda o‘quvchining faol ishtiroki va mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini shakllantirish imkoniyatlari yuqori ekanligini ta’kidlaydi [3, 2012, p. 35].

O‘zbekistonlik olimlar tomonidan ham zamonaviy pedagogik texnologiyalar va elektron ta’lim vositalarining pedagogik imkoniyatlari keng tadqiq etilgan. N.A. Muslimov ta’lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarni joriy etish masalalarini o‘rganib, elektron ta’lim resurslari o‘quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qilishini ta’kidlaydi [5, 2015, 118-b.]. Olimning fikriga ko‘ra, zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni o‘quvchilarni bilimlarni tayyor holda qabul qiluvchi emas, balki bilimlarni mustaqil izlovchi va tahlil qiluvchi subyektga aylantiradi.

Q.Q. Tolipov va M. Usmonboyeva tadqiqotlarida pedagogik texnologiyalarni ta’lim jarayoniga integratsiyalashning nazariy va amaliy asoslari yoritilgan. Mualliflar ta’limning shaxsga yo‘naltirilgan modelini rivojlantirishda elektron ta’lim vositalari va interaktiv metodlarning muhim rol o‘ynashini qayd etadilar [6, 2017, 97-b.]. Ularning fikricha, zamonaviy ta’lim texnologiyalari o‘quvchilarning individual qobiliyatlarini rivojlantirish hamda mustaqil ta’lim faoliyatini tashkil etishda samarali vosita hisoblanadi.

A.A. Abduqodirovning ilmiy ishlarida ta’lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning nazariy va metodik asoslari keng yoritilgan. Muallif multimedia vositalari, elektron darsliklar va internet-resurslarning pedagogik imkoniyatlarini tahlil qilib, ular o‘quvchilarning o‘quv materiallarini o‘zlashtirish darajasini oshirishini ilmiy jihatdan asoslaydi [8, 2019, 54-b.]. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, multimedia texnologiyalaridan

foydalanilgan darslarda o‘quvchilarning qiziqishi va faolligi an’anaviy darslarga nisbatan yuqori bo‘ladi.

Adabiyot fanini o‘qitish metodikasiga oid tadqiqotlarda ham zamonaviy pedagogik texnologiyalar masalasi alohida o‘rin egallaydi. Q. Yo‘ldoshevning fikricha, adabiyot ta’limining asosiy maqsadi o‘quvchilarda badiiy tafakkur, estetik did va kitobxonlik madaniyatini shakllantirishdan iborat [11, 2021, 41-b.]. Muallif zamonaviy texnologiyalar badiiy asarlarni o‘rganish jarayonini qiziqarli va samarali tashkil etish imkonini berishini ta’kidlaydi. Ayniqsa, videodarslar, elektron kutubxonalar va audiokitoblardan foydalanish adabiy asarlarni chuqurroq o‘zlashtirishga yordam beradi.

Masofaviy ta’lim sharoitida adabiyot fanini o‘qitishning o‘ziga xos jihatlari xorijiy olimlar tomonidan ham tadqiq etilgan. Batesning ta’kidlashicha, raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim muhiti o‘quvchilarning mustaqil o‘qish, axborotni izlash va tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi [7, 2019, p. 93]. Shu bilan birga, muallif adabiyot kabi gumanitar fanlarni o‘qitishda virtual munozaralar, forumlar va videokonferensiyalardan foydalanish samarali natijalar berishini qayd etadi.

M. Prensky zamonaviy yoshlarni “raqamli avlod” deb atab, ularning bilim olish ehtiyojlari va axborotni qabul qilish usullari avvalgi avlodlardan sezilarli darajada farq qilishini ta’kidlaydi [1, 2010, p. 14]. Uning fikricha, zamonaviy o‘quvchilar uchun matnli ma’lumotlardan ko‘ra multimedia vositalari, interaktiv platformalar va vizual materiallar samaraliroq hisoblanadi. Ushbu holat adabiyot fanini o‘qitishda ham innovatsion metodlarni qo‘llash zarurligini ko‘rsatadi.

UNESCO tomonidan e’lon qilingan “Digital Learning and Transformation of Education” hisobotida ta’limni raqamlashtirish jarayoni XXI asr ta’limining muhim tendensiyalaridan biri sifatida baholanadi [13, 2023, p. 24]. Hisobotda elektron ta’lim resurslari ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning bilim olish imkoniyatlarini kengaytirish va ta’limning inklyuzivligini ta’minlashda muhim vosita sifatida ko‘rsatilgan.

OECD tomonidan tayyorlangan “Digital Education Outlook” hisobotida masofaviy va aralash ta’limning samaradorligi tahlil qilinib, zamonaviy elektron platformalar ta’lim jarayonining uzluksizligini ta’minlashda muhim omil ekanligi qayd etiladi [14, 2023, p. 29]. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilar elektron platformalar orqali mustaqil ishlash, axborotni tahlil qilish va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini samarali rivojlantiradilar.

Harbiy ta’lim tizimida masofaviy va aralash ta’limni qo‘llash masalalari bo‘yicha ham qator tadqiqotlar olib borilgan. Karimovning ilmiy ishlarida harbiy ta’lim muassasalarida elektron ta’lim muhitini shakllantirish, virtual o‘quv platformalaridan foydalanish va ta’lim jarayonini raqamlashtirishning pedagogik asoslari yoritilgan [12, 2022, 68-b.]. Muallifning ta’kidlashicha, zamonaviy harbiy ta’lim nafaqat kasbiy bilimlarni, balki axborot madaniyati va raqamli kompetensiyalarni ham shakllantirishni talab etadi.

2024–2026-yillarda chop etilgan ilmiy hisobotlarda sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’limga integratsiyalashuvi alohida e’tibor markaziga aylangan. Jahon banki, UNESCO va Yevropa Komissiyasi ekspertlari sun’iy intellekt asosidagi platformalar ta’lim jarayonini individuallashtirish, o‘quvchilarning bilim darajasini monitoring qilish va shaxsiy o‘quv

trayektoriyalarini shakllantirish imkonini berishini ta’kidlaydilar [15, 2024, p. 43; 10, 2025, p. 21; 13, 2026, p. 28].

Yuqoridagi ilmiy manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, masofaviy va aralash ta’limning nazariy asoslari, pedagogik imkoniyatlari hamda elektron ta’lim vositalaridan foydalanish masalalari yetarlicha o‘rganilgan. Biroq harbiy ta’lim muassasalarida adabiyot fanini aynan masofaviy va aralash o‘qitish metodikasini takomillashtirish, badiiy asarlarni raqamli muhitda o‘rganishning samarali usullarini ishlab chiqish hamda harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi bilan integratsiyalashgan adabiy ta’lim modelini yaratish bo‘yicha tadqiqotlar yetarli emas. Mazkur holat ushbu tadqiqotning dolzarbligini va ilmiy-amaliy ahamiyatini belgilaydi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, kuzatish, umumlashtirish va tizimli yondashuv metodlaridan foydalanildi.

Tadqiqotning nazariy asosini masofaviy va aralash ta’lim texnologiyalariga oid ilmiy manbalar tashkil etdi. Harbiy ta’lim muassasalarida adabiyot fanini o‘qitish jarayonining amaldagi holati o‘rganilib, masofaviy va aralash o‘qitishning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilindi.

Tahlillar natijasida adabiyot fanini masofaviy va aralash o‘qitishda quyidagi metodik yondashuvlar samarali ekanligi aniqlandi:

- videoma’ruzalar va videokonferensiyalar;
- virtual seminar va forumlar;
- elektron kutubxonalar;
- audiokitoblar;
- multimedia taqdimotlari;
- loyiha metodi;
- muammoli ta’lim;
- interaktiv testlar;
- elektron portfolio.

Masofaviy ta’limda Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams va Zoom platformalaridan foydalanish adabiyot fanini samarali tashkil etish imkonini beradi. Ushbu platformalar orqali o‘quvchilarga mustaqil topshiriqlar berish, muhokamalar tashkil etish va baholash jarayonlarini amalga oshirish mumkin.

Aralash ta’lim modelida esa auditoriya mashg‘ulotlari va onlayn faoliyat o‘zaro integratsiyalashadi. Masalan, badiiy asar yuzasidan dastlabki ma’lumotlar videodars orqali beriladi, auditoriyada esa asar tahlili va munozara tashkil etiladi.

Tadqiqot natijalari multimedia vositalari asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlarda o‘quvchilarning fan bo‘yicha faolligi va qiziqishi sezilarli oshishini ko‘rsatdi. Ayniqsa, tarixiy mavzudagi asarlarni virtual ekskursiyalar, videolavhalar va hujjatli filmlar bilan bog‘lab o‘qitish yuqori samaradorlikka ega ekanligi aniqlandi.

Xulosa va tavsiyalar

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, masofaviy va aralash ta’lim texnologiyalari harbiy ta’lim muassasalarida adabiyot fanini o‘qitish samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biridir.

Elektron ta’lim resurslari o‘quvchilarning mustaqil ta’lim olish, tanqidiy fikrlash, axborot bilan ishlash va badiiy asarlarni tahlil qilish kompetensiyalarini rivojlantiradi. Aralash ta’lim modeli esa an’anaviy va raqamli ta’limning afzalliklarini uyg‘unlashtirib, ta’lim sifatini yanada oshiradi.

Quyidagi tavsiyalarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

1. Harbiy ta’lim muassasalari uchun maxsus elektron adabiyot platformalarini yaratish.
2. Adabiyot o‘qituvchilarining raqamli kompetensiyalarini muntazam rivojlantirish.
3. Virtual kutubxonalar fondini kengaytirish.
4. Audiokitob va videodarslar bazasini yaratish.
5. Sun’iy intellekt asosidagi ta’lim vositalaridan foydalanishni yo‘lga qo‘yish.
6. Aralash ta’lim modelini adabiyot faniga keng joriy etish.
7. Elektron baholash tizimlarini takomillashtirish.

Xulosa qilib aytganda, harbiy ta’limda masofaviy va aralash o‘qitish texnologiyalaridan samarali foydalanish adabiyot ta’limining sifatini oshirish, yoshlarning ma’naviy-axloqiy kamolotini ta’minlash hamda zamonaviy kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Prensky M. Teaching Digital Natives: Partnering for Real Learning. – California: Corwin Press, 2010.
2. Garrison D.R., Vaughan N.D. Blended Learning in Higher Education. – San Francisco: Jossey-Bass, 2011.
3. Bonk C.J., Graham C.R. The Handbook of Blended Learning. – New York: Pfeiffer, 2012.
4. Horn M.B., Staker H. Blended: Using Disruptive Innovation to Improve Schools. – San Francisco, 2015.
5. Muslimov N.A. Kasb ta’limi pedagogikasi. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2015.
6. Tolipov Q.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan, 2017.
7. Bates A.W. Teaching in a Digital Age. – Vancouver: BCcampus, 2019.
8. Abduqodirov A.A. Ta’limda axborot texnologiyalari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6108-son Farmoni. – Toshkent, 2020.
10. European Commission. Digital Education Action Plan Review. – Brussels, 2025.
11. Yo‘ldoshev Q. Adabiyot o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Tafakkur, 2021.
12. Karimov B.R. “Harbiy ta’limda raqamli texnologiyalar” // Pedagogik mahorat. – 2022. – №4.
13. UNESCO. Digital Learning and Transformation of Education. – Paris, 2023.
14. OECD. Digital Education Outlook 2023. – Paris, 2023.

15. World Bank. Education Technology for Effective Learning. – Washington DC, 2024.